

Francis Fukuyama

LIBERALIZEM IN NJEGOVE TEGOBE

prevedel Andrej E. Skubic

Predgovor

Ta knjiga je mišljena kot zagovor klasičnega liberalizma oziroma, če je ta izraz preobremenjen z določenimi zgodovinskimi konotacijami, tistega, kar Deirdre McCloskey imenuje »humani liberalizem«. ¹ Menim, da je liberalizem danes po svetu resno ogrožen. Če je nekoč veljal za nekaj samoumevnega, je danes napočil čas, ko je njegove odlike nujno znova jasno artikulirati in počastiti.

Z izrazom liberalizem mislim doktrino, ki se je prvič pojavila v drugi polovici sedemnajstega stoletja in je zagovarjala omejitve oblasti vlad z zakoni in končno z ustavo, ustvarila pa je ustanove, ki so varovale pravice posameznikov, bivajočih pod njeno jurisdikcijo. Izraza ne uporabljam v pomenu, kot se danes običajno uporablja v Združenih državah, za označevanje levosredinske politike; ta nabor idej, kot bomo videli, v nekaj ključnih pogledih pomeni odklon od klasičnega liberalizma. Prav tako z njim ne mislim tistega, kar v Združenih državah danes imenujejo libertarnost, kar je posebna doktrina, temelječa na sovražnosti do vsake vlade kot take. Izraza tudi ne uporabljam v evropskem pomenu, kjer označuje desnosredinske stranke, skeptične do socializma. Klasični liberalizem je široka streha, pokrivajoča velik razpon političnih stališč, ki pa se vendarle strinjajo glede temeljne pomembnosti enakosti pravic vsakega posameznika, veljave zakona in svobode.

Očitno je, da je liberalizem v zadnjih letih v defenzivi. Po poročanju Freedom House so bile politične pravice in državljanske svoboščine v treh desetletjih in pol med 1974 in začetkom enaindvajsetega stoletja po svetu v porastu, potem pa so v petnajstih letih do leta 2012 upadle v tako imenovani demokratični recesiji ali celo depresiji. ²

5 ■

V uveljavljenih liberalnih demokracijah so bile liberalne ustanove tiste, ki so se neposredno znašle na udaru. Voditelji kot Viktor Orbán na Madžarskem, Jarosław Kaczyński na Poljskem, Jair Bolsonaro v Braziliji, Recep Tayyip Erdoğan v Turčiji in Donald Trump v Ameriki so bili demokratično izvoljeni, vendar so svoje mandate uporabili predvsem za napad na liberalne ustanove. Med njimi so sodišča in pravosodni sistem, nestrankarske državne birokracije, neodvisni mediji in druge ustanove, ki omejujejo izvršno oblast v sistemu ločenosti vej oblasti. Orbán je bil dokaj uspešen pri zapolnjevanju sodišč s svojimi privrženci in kopičenju madžarskih medijev pod nadzorom svojih zaveznikov. Trump je bil v svojih poskusih, da bi oslabil ustanove, kot so pravosodno ministertvo, obveščevalne službe, sodišča in večinski mediji, sicer manj uspešen, njegovi nameni pa so bili bolj ali manj enaki.

Liberalizma v zadnjih letih niso postavljali na preizkušnjo le populisti na desnici, temveč tudi prenovljena progresivna levica. Kritika iz teh koncev se je razvila iz očitka – ki je sam po sebi upravičen –, da liberalne družbe ne dosejajo lastnih idealov enake obravnave vseh skupin. Ta kritika se je sčasoma razširila v napad na temeljna načela liberalizma samega, kot so njegovo postuliranje pravic posameznikov namesto skupin, premisa o univerzalni človeški enakosti, na kateri temeljijo ustave in liberalne pravice, in vrednoti svobode govora ter znanstvenega racionalizma kot metode za spoznavanje resnice. V praksi je to privedlo do nestrpnosti do vseh stališč, ki se odmikajo od nove progresivne ortodoksije, in do uporabe različnih oblik družbene in državne moči za uveljavljanje te ortodoksije. Disidentski glasovi so bili pregnani z vplivnih položajev in knjige praktično pregnane s polic, pogosto ne od vlad, temveč močnih organizacij, ki nadzorujejo njihovo množično distribucijo.

Populisti na desni in progresivci na levi so z današnjim liberalizmom nezadovoljni, vendar je moja teza, da ne zaradi temeljne slabosti doktrine same. Nezadovoljni so s tem,

kako se je liberalizem v zadnjih nekaj generacijah razvijal. Že v poznih sedemdesetih letih se je gospodarski liberalizem razvil v pojav, ki ga danes označujemo kot neoliberalizem, ki je drastično povečal gospodarsko neenakost in privedel do katastrofalnih finančnih kriz, te pa so po mnogih državah po svetu navadne ljudi prizadele mnogo bolj kot premožne elite. Prav ta neenakost je tista, ki je v jedru progresivne kritike liberalizma in kapitalističnega sistema, s katerim je povezan. Institucionalna pravila liberalizma varujejo pravice vsakogar, tudi obstoječih elit, ki se na marajo odreči niti bogastvu niti moči in torej pomenijo oviro v prizadevanju izključenih skupin za socialno pravičnost. Liberalizem je ustvaril ideološko podlago za tržno gospodarstvo, zato je po mnenju mnogih sokriv za neenakosti, ki jih prinaša kapitalizem. Mnogi nestrpni aktivisti generacije Z v Ameriki in Evropi imajo liberalizem za zastarelo perspektivo *baby boomerjev*, za »sistem«, ki se ne zmore sam reformirati.

7 ■

Hkrati pa se je razumevanje osebne avtonomije neumorno širilo, tako da je ta nazadnje postala vrednota, ki presega vse druge vizije dobrega življenja, tudi tiste, ki jih ponujajo tradicionalne religije in kultura. Konservativci so v tem uzrli grožnjo svojim najglobljim prepričanjem; dobili so občutek, da jih večinska družba dejavno diskriminira. Občutili so, da elite uporabljajo kopico nedemokratičnih sredstev – svoj nadzor nad večinskimi mediji, univerzami, sodišči in izvršno oblastjo – za promocijo svoje agende. Tudi dejstvo, da so konservativci v tem obdobju v Združenih državah in Evropi zmagali na številnih volitvah, očitno ni zmoglo upočasniti neusmiljenega vala kulturnih sprememb.

To nezadovoljstvo z načinom, kako se je liberalizem razvil v zadnjih desetletjih, je privedlo do zahtev tako z desne kot z leve, da se doktrina v celoti zamenja s sistemom drugačne vrste. Na desni so se v Združenih državah pojavila prizadevanja za manipuliranje z volilnim sistemom, da bi se zajamčilo, da na oblasti ne glede na demokratično izbiro

ostanejo konservativci; spet drugi so se na grožnjo, ki jo vidi-
jo, odzvali s spogledovanjem z uporabo nasilja in avtoritarne
vladavine. Na levi je slišati zahteve po množični redistribuciji
premoženja in moči, pa tudi po priznavanju skupin (namesto
posameznikov), temelječih na fiksnih značilnostih, kot sta
rasa in spol, in po politiki za izenačenje njihove uspešnosti.
Ker za nič od tega ni verjetno, da bi se uresničilo na podlagi
širokega družbenega konsenza, progresivni levičarji za pro-
mocijo svoje agende z veseljem uporabljajo sodišča, izvršne
ustanove in njihovo znatno družbeno in kulturno moč.

■ 8

Ti grožnji liberalizmu nista simetrični. Tista, ki prihaja z
desne, je neposrednejša in bolj politična; tista z leve je pred-
vsem kulturna, torej deluje počasneje. Obe pa žene nezado-
voljstvo z liberalizmom, ki nima toliko opraviti z bistvom
doktrine kot z načinom, kako so bile določene tehtne liberal-
ne ideje interpretirane in prignane do skrajnosti. Odgovor na
to nezadovoljstvo ni v opustitvi liberalizma kot takega, tem-
več v njegovi umerjenosti.

Zasnova te knjige je naslednja. V prvem poglavju bomo
opredelili liberalizem in predstavili tri glavne zgodovinske
povode zanj. V drugem in tretjem poglavju si bomo ogledali,
kako se je gospodarski liberalizem razvil v skrajnejšo obliko
»neoliberalizma« in s tem vzbudil ostro nasprotovanje in ne-
zadovoljstvo s kapitalizmom samim. V četrtem in petem po-
glavju bomo proučili, kako je bilo osnovno liberalno načelo
osebne avtonomije absolutizirano in spreobrnjeno v kritiko
individualizma in univerzalizma, na katerih je temeljil libera-
lizem. Šesto poglavje se ukvarja s kritikami modernih nara-
voslovnih znanosti, katerih pionir je bila progresivna leвица,
vendar so se njihovi argumenti kmalu razširili na populistič-
no desnico; sedmo pa opisuje, pred kakšen izziv je liberalno
načelo svobode govora postavila moderna tehnologija. Osmo
poglavje proučuje, ali desnica ali leвица ponujata potenci-
alno uspešne alternative za liberalizem; v devetem si bomo
ogledali izzive, ki jih pred liberalizem postavlja potreba po

narodnostni identiteti: v desetem pa bomo predstavili groba načela, potrebna za povrnitev zaupanja v klasični liberalizem.

Ta knjiga ni mišljena kot pregled zgodovine liberalne misli. Obstaja na ducate pomembnih piscev, ki so prispevali k liberalni tradiciji, in z leti se je nabralo prav toliko kritikov liberalizma.³ Obstaja na stotine, če ne tisoče knjig, ki razlagajo njihove prispevke. Namesto tega se želim osredotočiti na tisto, kar imam za ključne ideje v samem temelju sodobnega liberalizma, pa tudi na nekatere resne slabosti, ki pestijo liberalno teorijo.

To knjigo pišem v obdobju, ko se liberalizem sooča s številnimi kritikami in izzivi in ko se mnogim ljudem zdi zastarela in obrabljena ideologija, ki ji ni uspelo odgovoriti na izzive časa. To vsekakor ni prvič, da se je znašel na udaru kritike. Takoj ko je v obdobju po francoski revoluciji postal živa ideologija, so ga napadli kritiki romantike, ki so menili, da temelji na preračunljivem in sterilnem pogledu na svet. Potem so ga napadli nacionalisti, ki so preplavili prizorišče v obdobju pred prvo svetovno vojno, in komunisti, ki so tem nasprotovali. Zunaj Evrope so se liberalne doktrine prijele v nekaterih družbah, kot je Indija, vendar so se jim kmalu zoperstavila nacionalistična, marksistična in verska gibanja.

Kljub temu je liberalizem preživel te izzive in do konca dvajsetega stoletja postal prevladujoče organizacijsko načelo dobrega dela svetovne politike. Njegova trdoživost odseva dejstvo, da ima praktične, moralne in gospodarske utemeljitve, ki so privlačne za mnoge, zlasti tiste, ki so jih že izčrpali nasilni spopadi, ki jih prinašajo alternativni politični sistemi. To ni, kot je izjavil Vladimir Putin, »zastarela« doktrina; v današnjem raznolikem in vzajemno povezanem svetu ostaja še kako potrebna. Iz tega razloga je treba na novo formulirati utemeljitve za liberalno politiko, vendar se tudi javno soočiti z razlogi, zaradi katerih se danes mnogim zdi neustrezna.

Zlasti po letu 2016 se je pojavila kopica knjig, člankov in manifestov, ki so analizirali pomanjkljivosti liberalizma in

ponujali nasvete, kako ga prilagoditi današnjim razmeram.⁴ Velik del življenja sem prebil v raziskovanju, poučevanju javne politike in pisanju o njej in imam brez konca idej za specifične pobude, ki bi jih bilo mogoče uveljaviti za izboljšanje življenja v naših sodobnih liberalnih demokracijah. A namesto da bi ponudil kak tak nakupovalni seznam, se bom v tej knjigi osredotočil na osnovna načela, ki so podlaga liberalnemu načinu vladanja, poudaril nekatere njihove pomanjkljivosti in na tej osnovi predlagal načine, kako se lotiti njihovega odpravljanja. Naj bodo pomanjkljivosti še tako očitne, si želim pokazati, da celota ostaja boljša od neliberalnih alternativ. Drugim prepuščam, da iz teh splošnih načel potegnejo sklepe za snovanje bolj specifičnih politik.

Rad bi se zahvalil svojemu britanskemu uredniku Andrewu Franklinu pri založbi Profile Books, ki me je gnal, naj napišem to knjigo. Andrew je objavil vseh devet mojih prejšnjih knjig in je bil več desetletij imeniten urednik in podpornik. Zahvalil bi se rad tudi svojemu amerškemu uredniku Ericu Chinskemu pri založbi Farrar, Straus & Giroux, ki je ponujal neprecenljive nasvete o stvari sami, pa tudi o slogu. Moje knjižne agentke Esther Newberg, Karolina Sutton in Sophie Baker so se kot običajno izkazale pri omogočanju, da knjiga pride pred širše bralstvo. Jeseni 2020 sem z Jeffom Gedminom in drugimi sodeloval pri ustanovitvi nove spletne revije *American Purpose*, za katero sem napisal uvodni esej, na katerem temelji to delo.⁵ V tem eseju sem si želel opredeliti cilje publikacije, za katero upamo, da bo prispevala k razrešitvi političnega in ideološkega boja, v katerega smo se danes zapletli. Zahvalil bi se rad svojim kolegom in zaposlenim pri reviji, pa tudi Samuelu Moynu, Shadiju Hamidu, Ianu Bassinu, Jeetu Heeru, Dhruvi Jaishankarju, Shikhi Dalmia, Aaronu Sibariumu, Josephu Capizziju in Richardu Thompsonu Fordu za vse pripombe k prvotnemu članku. Zahvalo za nasvete in pripombe sem dolžan še vrsti ljudi, med katerimi so Tara Isabella Burton, Gerhard Casper, Mark Cordover, David

Epstein, Larry Diamond, Mathilde Fasting, David Fukuyama, Bill Galston, Jeff Gedmin, Erik Jensen, Yascha Mounk, Marc Plattner in Abe Shulsky. In končno, zahvaliti se želim Benu Zucherju, ki je pri tem delu sodeloval kot raziskovalni asistent.

1. Kaj je klasični liberalizem?

Obstaja več splošnih značilnosti, ki opredeljujejo liberalizem in ga ločujejo od drugih doktrin in političnih sistemov. Kot piše John Gray:

Vsem različicam liberalne tradicije je skupno določeno pojmovanje človeka in družbe, po svojem značaju izrazito moderno ... Je individualistično po tem, da poudarja moralno primarnost osebe pred zahtevami sleherne družbene kolektivitete; je egalitarno, saj vsem ljudem podeljuje enak moralni status in zanika relevantnost razlik v moralni vrednosti med človeškimi bitji za pravni ali politični red; je univerzalistično, ker verjame v moralno enotnost človeške vrste in pripisuje le sekundarni pomen specifičnim zgodovinskim združenjem in kulturnim oblikam; in je melioristično v svoji veri v popravljivost in izboljšljivost vseh družbenih ustanov in političnih ureditev. Tako pojmovanje človeka in družbe je tisto, kar daje liberalizmu jasno identiteto, ki presega njegovo velikansko notranjo raznolikost in kompleksnost.¹

Liberalne družbe prenašajo pravice na posameznika, med njimi pa je najbolj temeljna pravica do avtonomije, torej možnost sprejemanja izbir v zvezi z govorom, združevanjem, prepričanjem in končno političnim življenjem. V sfero avtonomije je vključena tudi pravica do lastnine in do sklepanja gospodarskih transakcij. Sčasoma je začela ta avtonomija obsegati tudi pravico do udeležbe v politični moči s pravico do volitev.

Ni treba posebej omenjati, da so imeli zgodnji liberalci razmeroma ozko razumevanje, kdo lahko velja za človeško bitje s pravicami. Ta krog je bil v Združenih državah in drugih »liberalnih« režimih prvotno omejen le na bele moške,

lastnike posesti, in se je šele kasneje razširil na druge družbene skupine. Pa vendar so bile te omejitve pravic v nasprotju z načelnimi izjavami o človeški enakosti, zapisanimi tako v doktrinarnih spisih liberalnih teoretikov, kot sta bila Thomas Hobbes in John Locke, kot v temeljnih dokumentih, kot sta Deklaracija neodvisnosti Združenih držav in Deklaracija o pravicah človeka in državljana med francosko revolucijo. Napetost tega razhajanja med teorijo in prakso, pa tudi mobilizacija izključenih skupin »od spodaj« sta razvoj liberalnih režimov povedla proti širšemu in bolj inkluzivnemu razumevanju človeške enakosti. Na ta način se je liberalizem močno razlikoval od nacionalističnih ali na veri utemeljenih doktrin, ki so pravice določenih ras, etnij, spolov, veroizpovedi, kast ali statusnih skupin izrecno omejevale.

13 ■

Liberalne družbe pravice vpisujejo v formalno zakonodajo, zato stremijo k visoki proceduralnosti. Pravo je preprosto sistem izrecnih pravil, ki opredeljujejo, kako je treba reševati konflikte in sprejemati kolektivne odločitve, utelešenih v vrsti pravnih ustanov, ki delujejo napol avtonomno od preostalega političnega sistema, tako da jih politiki ne bi mogli zlorabiti za kratkoročne ugodnosti. Ta pravila so v večini naprednih liberalnih družb sčasoma postala vse kompleksnejša.

Liberalizem se pogosto pospravlja kar pod streho izraza »demokracija«, čeprav liberalizem in demokracija strogo gledano temeljita na različnih načelih in ustanovah. Demokracija se nanaša na vladavino ljudstva, kar je danes institucionalizirano v rednih svobodnih in poštenih večstrankarskih volitvah ob univerzalni volilni pravici vseh odraslih. Liberalizem v pomenu, kot ga uporabljam v tej knjigi, se nanaša na vladavino prava, sistem formalnih pravil, ki moč izvršne oblasti omejujejo, tudi če je bila ta izvršna oblast demokratično legitimirana na volitvah. Zato bi morali pravilno govoriti o »liberalnih demokracijah«, kadar govorimo o vrsti režimov, ki so po koncu druge svetovne vojne prevladali v Severni Ameriki, Evropi, delih Vzhodne in Južne Azije ter drugod po

svetu. Združene države, Nemčija, Francija, Japonska in Indija so bile ustanovljene kot liberalne demokracije v drugi polovici dvajsetega stoletja, čeprav so nekatere, na primer Združene države in Indija, v zadnjih letih na tej poti nazadovale.

Liberalizem in ne demokracija je tisti sistem, ki se je v zadnjih letih znašel na najhujšem udaru. Danes le redki zagovarjajo, da naj vlade ne bi izražale interesov »ljudstva«; celo odkrito avtokratski režimi, kot sta kitajski in severnokorejski, trdijo, da delujejo v njegovem imenu. Vladimir Putin se enako kot drugi *de facto* avtoritarni voditelji po svetu še zmeraj počuti obvezanega, da prireja redne »volitve«, in mu je dozdnevno mar za podporo ljudstva. Po drugi strani pa je Putin dejal, da je liberalizem »zastarela doktrina«,² in se močno trudi za utišanje kritikov, zapira, pobija in ovira nasprotnike ter ukinja vsak neodvisen državljanski prostor. Xi Jinping na Kitajskem je obsodil idejo, da bi lahko obstajale kakršnekoli omejitve za oblast Komunistične partije, in je okrepil njen nadzor nad slehernim vidikom kitajske družbe. Viktor Orbán na Madžarskem je izrecno povedal, da si prizadeva v osrčju Evropske unije zgraditi »neliberalno demokracijo«.³

Ko liberalna demokracija nazaduje, so liberalne ustanove tiste, ki delujejo kot kanarčki v rudnikih premoga pred širšim avtoritarnim napadom, ki bo sledil. Liberalne ustanove varujejo demokratične procese z omejevanjem izvršne oblasti; ko so načete, je ogrožena demokracija sama. Volilne izide je potem mogoče prirejati z manipulativnimi preoblikovanji volilnih okrajev, pravili za kvalifikacijo volivcev in lažnimi obtožbami o volilnih goljufijah. Sovražniki demokracije zagotavljajo, da bodo ostali na oblasti ne glede na voljo ljudstva. Med številnimi napadi Donalda Trampa na ameriške ustanove je bil daleč najresnejši njegova nepripravljenost, da bi priznal poraz na predsedniških volitvah leta 2020 in mirno predal oblast svojemu nasledniku.

Normativno verjamem, da sta tako liberalizem kot demokracija v praktični politiki moralno upravičena in potrebna.

Tvorita dva od treh stebrov primernege vladanja in oba sta ključnega pomena kot omejitvi tretjega stebra, moderne države – kar sem obširneje obdelal v svojih knjigah *Politični red*.⁴ Toda današnja kriza liberalne demokracije v prvi vrsti manj zadeva demokracijo v strogem smislu in bolj liberalne ustanove. Poleg tega je liberalizem dosti bolj kot demokracija tisti, ki je povezan z gospodarsko rastjo in blagostanjem modernega sveta. Kot bomo videli v drugem in tretjem poglavju, je lahko gospodarska rast, ki ne upošteva ozirov enakosti in pravičnosti, zelo problematična, rast pa ostaja nujen predpogoj za večino drugih dobrih stvari, za katere si prizadevajo družbe.

Skozi stoletja so se v prid liberalnim družbam predstavljali trije bistveni argumenti. Prvi je pragmatičen: liberalizem je način za reguliranje nasilja, ki omogoča različnim populacijam, da mirno sobivajo druga z drugo. Drugi je moralne narave: liberalizem ščiti temeljno človeško dostojanstvo, predvsem človekovo avtonomijo – zmožnost vsakega posameznika, da sprejema izbire. In končni argument je ekonomski: liberalizem prinaša gospodarsko rast in vse dobre stvari, ki izhajajo iz rasti, z varovanjem lastninskih pravic in svobode za sklepanje transakcij.

Liberalizem ima močno povezavo z nekaterimi oblikami razumskega spoznavanja, zlasti z znanstveno metodo, v kateri vidimo najboljši način za razumevanje zunanjega sveta in upravljanje z njim. Za posameznika se predpostavlja, da je najboljši rabsodnik lastnih interesov in da je pri sprejemanju teh sodb zmožen doumevati in preverjati empirične informacije o zunanjem svetu. Čeprav so sodbe sicer neizogibno različne, obstaja liberalno prepričanje, da na prostem trgu idej dobre ideje na podlagi razprave in dokazov nazadnje izrinejo slabe.

Pragmatični argument za liberalizem moramo razumeti v zgodovinskem kontekstu, v katerem so liberalne ideje prvič vzniknile. Doktrina se je pojavila v sredini sedemnajstega

stoletja proti koncu evropskih verskih vojn, stopetdesetletnega obdobja skoraj nenehnega nasilja, ki je sledilo protestantski reformaciji. Ocenjuje se, da je med tridesetletno vojno umrla kar tretjina prebivalstva Srednje Evrope, če ne zaradi neposrednega nasilja, pa zaradi lakote in bolezni, ki so bile posledica vojaških spopadov. Evropske verske vojne so podžigali gospodarski in družbeni dejavniki, kot je pohlep monarhov, da bi zasegli premoženje cerkve. Krvoločnost vojskovanja pa je bila posledica dejstva, da so vojskujoče se strani predstavljale različne krščanske ločine, ki so želele vsiliti svojo konkretno interpretacijo verske dogme svojemu prebivalstvu. Martin Luther se je bojeval s cesarjem Karlom V.; Katoliška zveza se je bojevala s hugenoti v Franciji; Henrik VIII. si je prizadeval ločiti anglikansko cerkev od Rima; potekali pa so tudi spopadi znotraj protestantskega in katoliškega tabora med anglikanci visoke in nizke cerkve, cvinglijanci in luterani ter številnimi drugimi. To je bilo obdobje, v katerem so krivoverce redno sežigali na grmadah ali razčvetverjali zaradi verovanja v reči, kot je »transsubstanciacija«, kar je raven okrutnosti, ki bi jo težko razumeli zgolj na podlagi gospodarskih motivov.

Liberalizem si je prizadeval znižati aspiracije politike – ne kot sredstva v prizadevanju za dobro življenje, kot ga opredeljuje vera, temveč preprosto kot načina za zagotavljanje življenja samega, se pravi miru in varnosti. Thomas Hobbes, ki je pisal sredi angleške državljanske vojne, je bil monarhist, vendar je v močni državi videl predvsem zagotovilo, da človeštvo ne bo znova zapadlo v vojno »vsakogar proti vsakomur«. Strah pred nasilno smrtjo je bil po njegovem mnenju najmočnejša strast, ki je skupna vsem človeškim bitjem tako, kot jim verska prepričanja ne morejo biti. Torej je prva dolžnost države, da varuje pravico do življenja. Tu je oddaljeni izvor fraze »življenje, svoboda in zasledovanje sreče« v Deklaraciji o neodvisnosti ZDA. Na tej podlagi je John Locke prišel do

sklepa, da lahko življenje ogroža tudi tiranska država in da mora torej tudi državo omejevati »privolitev vladanik«.

Klasični liberalizem lahko torej razumemo kot institucionalno rešitev za problem vladanja v raznolikosti, ali povedano nekoliko drugače: miroljubnega upravljanja raznolikosti v pluralističnih družbah. Najbolj temeljno načelo, ki ga spodbuja liberalizem, je strpnost: ni se ti treba strinjati s svojimi sodržavljanji o najpomembnejših rečeh, temveč le o tem, da se ima vsak posameznik pravico sam odločiti o tem, kaj je, brez vmešavanja tebe ali države. Liberalizem znižuje temperaturo politike s tem, da z dnevnega reda umakne vprašanja o končnih ciljih: lahko verjameš, kar hočeš, vendar pa moraš to početi v zasebnem življenju in si ne smeš prizadevati vsiliti svojih stališč sodržavljanom.

Vrste raznolikosti, ki jih lahko liberalne družbe uspešno obvladujejo, niso neomejene. Če pomemben del družbe ne sprejema liberalnih načel samih in si prizadeva za omejevanje temeljnih pravic drugim ljudem ali če se državljani zatečejo k nasilju, da dosežejo svoje cilje, potem liberalizem za vzdrževanje političnega reda ne zadošča. Taka je bila situacija v Združenih državah pred letom 1861, ko je bila država razklana glede vprašanja suženjstva, zato je izbruhnila državljanska vojna. Med hladno vojno so se liberalne družbe v Zahodni Evropi soočale s podobnimi grožnjami evrokomunističnih partij v Franciji in Italiji, na današnjem Bližnjem vzhodu pa obete za liberalno demokracijo ogroža močan sum, da islamistične stranke, kot so Muslimanski bratje v Egiptu, ne sprejemajo liberalnih pravil igre.

Raznolikost lahko ima številne oblike: v Evropi sedemnajstega stoletja je bila verske narave, lahko pa temelji tudi na nacionalnosti, etnični pripadnosti, rasi ali različnih vrstah prepričanj. Bizantinsko družbo je delila močna polarizacija med Modrimi in Zelenimi, skupinama navijačev dirkalnih ekip na hipodromu, obenem povezanima s krščanskima ločinama, ki sta izpovedovali vero v monotelitsko oziroma

monofizitsko doktrino. Poljska je danes ena od najbolj etnično in versko homogenih družb v Evropi, pa vendar je močno polarizirana med družbenimi skupinami, ki bivajo v svetovljanskih mestih, in konservativnejšimi skupinami na podeželju. Človeška bitja so zelo uspešna v deljenju na skupine, ki so se pripravljene vojskovati druga z drugo, metaforično ali dobesedno; raznolikost je tako prevladujoča značilnost številnih človeških družb.⁵

▪ 18

Najpomembnejša reklama za liberalizem ostaja tudi danes pragmatični razlog, ki je obstajal že v sedemnajstem stoletju: če bi se raznolike družbe, kot sta Indija ali Združene države, odmaknile od liberalnih načel in skušale utemeljiti svojo nacionalno identiteto na rasi, etnični pripadnosti, veroizpovedi ali kakih drugih konkretnih viziji dobrega življenja, bi spodbujale vrnitev potencialno nasilnega konflikta. Združene države so pretrpele tak konflikt med državljansko vojno; Modijeva Indija pa danes izziva izbruhe nasilja v skupnosti s premikom svoje nacionalne identitete k taki, ki temelji na hinduizmu.

Drugi argument v prid liberalni družbi je moralne narave: liberalna družba varuje človeško dostojanstvo, kar vsem državljanom zagotavlja enako pravico do avtonomije. Zmožnost za sprejemanje temeljnih življenjskih izbir je ključna človekova značilnost. Vsak posameznik si želi določiti svoje življenjske cilje: kaj bo delal za preživetje, s kom se bo poročil, kje bo živel, s kom se bo družil in sklepal transakcije, kaj in kako bo govoril ter v kaj bo verjel. Ta svoboda je tista, ki daje človeku dostojanstvo; in za razliko od inteligence, zunanjega videza, barve kože in drugih sekundarnih značilnosti je lastna vsem človeškim bitjem. V minimalnem primeru zakon varuje to avtonomijo zgolj s podeljevanjem in zagotavljanjem pravic državljanov do govora, združevanja in verovanja po svoji izbiri. Sčasoma pa je začela ta avtonomija zajemati tudi pravico do deleža politične moči in do udeležnosti v vladanju svoji skupnosti s pravico do volitev. Liberalizem je tako

postal povezan z demokracijo, v kateri lahko vidimo izraz kolektivne avtonomije.

Pogled na liberalizem kot na sredstvo varovanja človekovega dostojanstva, ki se je pojavil v Evropi med francosko revolucijo, je danes zapisan v neštetihih ustavah liberalnih demokracij po vsem svetu v obliki »pravice do dostojanstva« in ga najdemo v temeljnih zakonih tako različnih držav, kot so Nemčija, Južna Afrika in Japonska. Večina sodobnih politikov bi se verjetno znašla v težavah, če bi morala natančno razložiti, katere so tiste človeške lastnosti, ki dajejo ljudem enako dostojanstvo, imeli pa bi nejasen občutek, da ima to nekaj opraviti z možnostjo izbire in z možnostmi za sprejemanje odločitev o poteku lastnega življenja brez neumestnega vmešavanja vlad ali širše družbe.

19 ■

Liberalna teorija je postavila, da te pravice veljajo za vsa človeška bitja na svetu, kot je zapisano v uvodni frazi Deklaracije neodvisnosti: »Za nas so samoumevne resnice, da so vsi ljudje ustvarjeni enaki.« Toda v praksi so tudi liberalni režimi nepravilno razlikovali med posamezniki in niso vseh ljudi pod svojo jurisdikcijo upoštevali kot popolna človeška bitja. Združene države Afroameričanom niso podeljevale državljanstva in volilne pravice vse do sprejetja štirinajstega, petnajstega in šestnajstega amandmaja po državljanski vojni, v obdobju po prenovi pa so to pravico sramotno znova omejili, kar se je vleklo vse do obdobja gibanja za državljanske pravice v šestdesetih letih. Poleg tega država ni zagotavljala volilne pravice žensk vse do sprejetja devetnajstega amandmaja leta 1919. Podobno so tudi evropske demokracije prihajale do podeljevanja volilne pravice vsem odraslim državljanom le postopoma, omejitve na podlagi lastništva posesti, spola in rase so ukinjale v počasnem procesu, ki je trajal vse do sredine dvajsetega stoletja.⁶

Tretji pomembni argument za liberalizem ima opraviti z gospodarsko rastjo in modernizacijo. Za mnoge liberalce devetnajstega stoletja je bila najpomembnejša oblika avtonomije

svoboda kupovanja, prodajanja in investiranja v tržnem gospodarstvu. Pravica do lastnine je bila v liberalni agendi osrednjega pomena, enako kot zagotovitev spoštovanja pogodb s pomočjo ustanov, ki so zmanjševale tveganje pri trgovanju in investiranju z neznanci. Teoretično upravičenje tega je jasno: noben podjetnik ne bo tvegala denarja v poslu, če se boji, da mu bodo že naslednje leto lastnino odvzeli bodisi vlada bodisi poslovni tekmeci ali kriminalne organizacije. Pravico do lastnine je bilo treba podpreti z obsežnim pravnim aparatom, ki je vključeval sistem neodvisnih sodišč, pravnikov, odvetniške zbornice in države, ki so lahko uporabili policijska pooblastila za uveljavljanje sodb proti zasebnikom.

▪ 20

Liberalna teorija ni podpirala svobode kupovanja in prodajanja le znotraj državnih meja; že zgodaj je zagovarjala tudi vzpostavitev mednarodnega sistema proste trgovine. Adam Smith je v *Bogastvu narodov* leta 1776 ponazoril, kako zelo neučinkovite so merkantilistične omejitve trgovanja (na primer zahteva španskega imperija, da špansko blago prevajajo le španske ladje v španska pristanišča). David Ricardo je s svojo teorijo komparativnih prednosti postavil temelje moderne teorije trga. Liberalni režimi niso nujno upoštevali teh teoretskih diktatov: tako Britanija kot Združene države so na primer varovale svojo mlado industrijo s carinami vse do točke, ko je ta narasla do takega obsega, da je lahko bila konkurenčna brez vladne pomoči. Kljub temu pa obstaja med liberalizmom in svobodno trgovino močna zgodovinska povezava.

Pravica do lastnine je bila med prvimi pravicami, ki so jih zajamčili mladi liberalni režimi, davno pred pravico do združevanja ali volilno pravico. Prvi dve evropski državi, ki sta uveljavili močne pravice do lastnine, sta bili Anglija in Nizozemska; v obeh se je razvil močan podjetniški trgovski razred in doživeli sta eksplozivno gospodarsko rast. V Severni Ameriki je anglosaško pravo varovalo pravico do lastnine, še preden so si kolonije izborile politično neodvisnost. Nemška

Rechtsstaat, utemeljena na zakonikih, kot je pruski *Allgemeines Landrecht* iz leta 1792, je varovala zasebno lastnino davno prej, kot so nemške dežele dočakale prve sledi demokracije. Podobno kot Amerika se je tudi avtokratska, a liberalna Nemčija v poznem devetnajstem stoletju naglo industrializirala in v zgodnjem dvajsetem stoletju postala velika gospodarska sila.

Povezava med klasičnim liberalizmom in gospodarsko rastjo ni trivialne narave. Med letom 1800 in današnjim dnem je v liberalnem svetu družbeni proizvod na prebivalca zrasel za skoraj 3000 odstotkov.⁷ Te pridobitve so občutili tako tisti na vrhu kot oni na dnu ekonomske lestvice: celo navadni delavci so bili zdaj deležni prednosti zdravja, življenjske dobe in potrošnje, ki v prejšnjih obdobjih ni bila na voljo niti večini privilegiranih elit.

Osrednji položaj pravice do lastnine v liberalni teoriji je pomenil, da so postali najmočnejši zagovorniki liberalizma pripadniki novega srednjega razreda, ki je bil stranski proizvod gospodarske modernizacije – tisti, ki jih je Karl Marx imenoval buržoazija. Prvotni privrženci francoske revolucije, ki so leta 1789 podali prisego na teniškem igrišču, so bili pretežno pravniki iz srednjega razreda, ki so želeli zaščititi svoje lastniške pravice pred monarhijo in jim je bilo prav malo mar za širitev volilne pravice na sanskilote. Enako velja za očete ameriške revolucije, ki so skoraj brez izjeme pripadali premožnemu razredu trgovcev in plantažnikov. James Madison je v svojem nagovoru na virginijski konvenciji izjavil, da so »pravice oseb in pravice do lastnine stvar, za katerih zaščito je bila ustanovljena vlada«. V svojem »Federalističnem eseju št. 10« je zapisal, da družbeni razredi in neenakosti neizogibno izhajajo iz nujnega varovanja lastnine: »Iz zaščite različnih in neenakih zmožnosti za pridobivanje lastnine neposredno izhajajo posedovanje različnih mer in vrst lastnine; in iz vpliva teh na čustva in stališča različnih lastnikov izhajajo delitev družbe na različne interesne skupine in stranke.«⁸